

วารสารความเป็นธรรมทางสังคมและความเหลื่อมล้ำ

บทสำรวจสถานการณ์ผลกระทบต่อธุรกิจประมงจากกฎหมายประมง กรณีศึกษา ประมงพาณิชย์ อำเภอเมืองระยอง และอำเภอแกลง จังหวัดระยอง

Survey on the fishing act impact on fishing business: Case study of commercial fishing
in Amphoe Muang Rayong and Amphoe Klang, Rayong Province

ศศิธร ศิลปวุฒยา^ก

Sasithon Sinvuttaya^ก

^กคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

^กArchaeology Faculty, Silpakorn University

บทคัดย่อ

บทสำรวจสถานการณ์ผลกระทบต่อธุรกิจประมงจากกฎหมายประมง กรณีศึกษา ประมงพาณิชย์ อำเภอเมืองระยอง และอำเภอแกลง จังหวัดระยอง เป็นการศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของธุรกิจประมงภายหลังมีการประกาศใช้กฎหมายประมง พ.ศ. 2558 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยด้วยการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม การวิจัยเอกสาร และลงสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจประมงในพื้นที่จังหวัดระยอง โดยหลังการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้คน โดยเฉพาะกลุ่มผู้ที่ทำประมงพาณิชย์ ทำให้การใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางทะเลถูกจำกัด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องพื้นที่ขอบเขตทางทะเล ทรัพยากรสัตว์น้ำ หรือแม้แต่แรงงานประมงที่ไม่สามารถเข้าถึงอาชีพได้เช่นเดิม สภาวะการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เข้าใจบริบททางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน อำนาจอรัฐ มุ่งเน้นทำหน้าที่ควบคุมเชิงนโยบาย เพื่อสร้างแนวทางการแก้ปัญหาประมงผิดกฎหมาย เช่น การออกกฎหมายเกณฑ์การจดทะเบียนเรือ การห้ามใช้เครื่องมือจับปลาบางชนิดที่เคยมีอยู่แต่เดิม เช่น โพงพาง เรือลาก เรือรุน เป็นต้น การบังคับใช้กฎหมายที่เกิดขึ้นไม่ได้ก่อให้เกิดระบบการจัดการประมงอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน แต่กลับนำไปสู่การจัดสรรทรัพยากรที่เหลื่อมล้ำ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาครั้งนี้อาจเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยสำรวจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่บนฐานข้อมูล เพื่อให้เห็นข้อเท็จจริงของปรากฏการณ์ และเห็นผู้คนที่ดำรงอยู่ท่ามกลางบริบททางวัฒนธรรม

คำสำคัญ: ธุรกิจประมง; กฎหมายประมง; แรงงานข้ามชาติ

Abstract

The situational survey of the Fishing Act impact on fishing business put an emphasis on the case study of commercial fishing in Amphoe Muang Rayong and Amphoe Klang, Rayong province. The purpose of the study is to explore the change of the fishing business after the proclamation of law in 2015. The research methodology consists of field study, document research and in-depth

¹Corresponding author, E-mail address: sasithron@msm.com

interviews among people involving in the fishing business in the provincial area. The law enforcement has affected people, especially among fishing business. While the sea resources utilization including sea borders and aquatic animals is limited, fishermen could not access their own job. These reflect the lack of understanding in cultural context and community way of life. By solving the illegal fishing, state focuses on control measures including legislation of the fishing boat registration, the banning of local fishing equipment including Pong-Pang, tug boat, Roon boat etc. The law enforcement has led to unfair and unsustainable in fishing system management, whose results is inequality of resources distribution. Hence, this study could provide insight on evidence-based facts and people life in their own cultural context.

Keywords: Fishing business; Fishing law; Migrant workers

บทนำ

ธุรกิจประมงนับเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญของประเทศไทยมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนฝั่งทะเลและมีพรมแดนธรรมชาติที่ติดกับชายฝั่งทะเลเป็นระยะทางยาวถึง 2,614 กิโลเมตร ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ที่มีพื้นที่ติดกับชายฝั่งประกอบอาชีพประมง โดยเฉพาะบริเวณภาคตะวันออกที่พื้นที่บริเวณชายฝั่งเต็มไปด้วยเรือประมง ทั้งเรือประมงขนาดเล็ก และขนาดใหญ่จอดเรียงรายรอเวลาที่จะออกไปหาทรัพยากรทางน้ำ โดยมีการขยับขยายรูปแบบจากประมงพื้นบ้านเป็นการทำประมงพาณิชย์ ซึ่งพัฒนาการดังกล่าวสืบเนื่องมาจนเกิดการเปลี่ยนแปลงกฎหมายประมงในปีพ.ศ. 2558 เป็นต้นมา

สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ธุรกิจประมงต้องปรับตัว ส่วนหนึ่งมาจากกฎหมายประมงไทยที่ระบุว่าขอบเขตของการประมงที่ผิดกฎหมายนั้นครอบคลุมถึงการประมงที่ฝ่าฝืนต่อระเบียบและกฎหมายในเขตน่านน้ำของประเทศไทย ซึ่งหมายถึงการทำประมงที่ผิดกฎหมายในระยะชายฝั่งทะเลที่สงวนไว้สำหรับการทำประมงพื้นบ้าน หรือการประมงระดับเล็กเท่านั้น ไม่อนุญาตให้มีการประมงเพื่อ อุตสาหกรรม อาทิ การใช้เรืออวนลาก หรือการทำอวนล้อมหินโดยใช้ไฟล่อ เป็นต้น

นอกจากนี้เรือประมงของไทยที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนตามกฎหมายและทำการประมงในน่านน้ำของไทยถือว่าการกระทำที่ผิดกฎหมายในตัวเอง ถึงแม้ไม่ได้ฝ่าฝืนกฎหมายใดเพิ่มเติม

การประมงที่ผิดกฎหมายยังหมายถึงการทำประมงข้ามแดนที่ผิดกฎหมาย คือ เรือประมงของไทยที่ทำประมงผิดกฎหมายในน่านน้ำไทย หรือนอกน่านน้ำไทยโดยไม่มีสิทธิตามกฎหมาย ในทางกลับกันยังรวมไปถึงเรือประมงของสัญชาติใด ๆ ก็ตามที่ทำประมงผิดกฎหมายภายในน่านน้ำของไทยอีกด้วย (วิริยะ คล้ายแดง, 2558, น.2-3)

แนวทางการแก้ปัญหาประมงผิดกฎหมายที่เกิดขึ้นหลังปีพ.ศ.2558 ส่งผลต่อกลุ่มธุรกิจประมงในพื้นที่ภูมิภาคตะวันออกอย่างสูง ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายการควบคุมเรือประมง โดยหากฝ่าฝืนไม่ขึ้นทะเบียน ไม่มีใบมอบอนุญาต หรือที่เรียกกันว่า "อาชญาบัตร" จะไม่สามารถออกจับปลาได้ หรือการกำหนดให้มีการติดตั้งเครื่องมือติดตามเรือสำหรับประมงนอกน่านน้ำขนาด 60 ตันกรอสขึ้นไป และการใช้ระบบควบคุมการแจ้งเข้า-ออกของเรือประมงขนาด 30 ตันกรอสขึ้นไป และกฎเกณฑ์อื่น ๆ อีกรวมแล้ว 15 มาตรการ โดยไม่มีการผ่อนผันอีกต่อไปนับจากวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา เพื่อเป็นแก้ไขปัญหาประมงผิดกฎหมายตามที่สหภาพยุโรปเรียกร้อง การบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดจากภาครัฐเป็นชนวนให้เรือประมงไทยในหลายจังหวัดประท้วงหยุดเดินเรือ ส่งผลต่อปัญหาเรื่องอาหารทะเลที่ขาดแคลนและมีราคาสูงขึ้น (เพ็ญอ้าง, 2558, น.5)

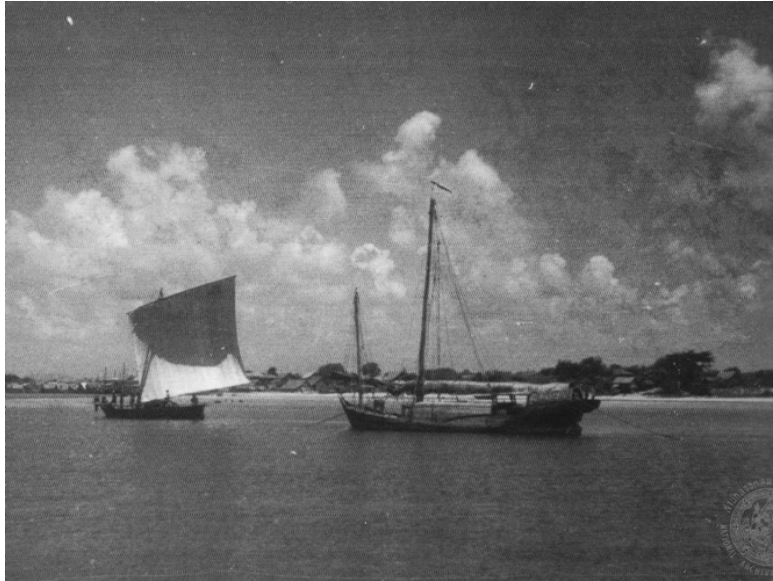
สภาวะการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อรูปแบบวิถีชีวิตของกลุ่มธุรกิจประมงเป็นอย่างมาก เรือประมงหลายร้อยลำไม่สามารถออกไปสู่น่านน้ำเพื่อทำการประมงได้ ผลกระทบดังกล่าวไม่เพียงส่งผลต่อเจ้าของธุรกิจ แต่ส่งผลเป็นวงกว้างถึงกลุ่มแรงงานในอาชีพประมงด้วยเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากกลุ่มประมงพาณิชย์ในพื้นที่อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยองที่เคยประกอบอาชีพจับปลานั้น เดิมเรืออวนล้อมปลาขนาดใหญ่สามารถไปได้ถึงประเทศอินโดนีเซีย และส่วนแบ่งที่ได้มากกว่า 100,000 บาท เรือลากหมึกต่อวันได้ถึง 20,000 – 40,000 บาท (อนุพงษ์ ชัยศิริสกุลวงศ์, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2563) แต่ในปัจจุบันกลุ่มแรงงานประมงที่เคยเลี้ยงชีพด้วยการออกทะเลกลับต้องปรับตัวไปทำอาชีพอื่น กลุ่มแรงงานต่อเนื่องจากธุรกิจประมงในพื้นที่ระยอง เช่น การรับจ้างแกะอาหารทะเล การขายอาหารทะเล ไม่สามารถประกอบอาชีพต่อไปได้ เนื่องจากขาดวัตถุดิบในการประกอบอาชีพ ดังจะเห็นได้จากสถานการณ์ของกลุ่มธุรกิจประมงในพื้นที่อำเภอเมืองระยอง และอำเภอแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นพื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้

พัฒนาการของการทำประมงในจังหวัดระยอง

ด้วยลักษณะภูมิศาสตร์ของจังหวัดระยองที่ติดกับทะเลอ่าวไทยจึงทำให้ชายฝั่งทะเลยาว 100 กิโลเมตร มีพื้นที่ในการทำประมงทะเลหลวงถึงประมาณ 20 ไร่ ดังนั้น “ประมง” จึงกลายเป็นอาชีพหลักอีกอย่างหนึ่งของชาวระยองที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมทะเล และมีระบบนิเวศประมงที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรสัตว์น้ำอีกหลากหลายอาชีพ ได้แก่ การแปรรูปอาหารทะเลต่าง ๆ เช่น กะปิ น้ำปลา กุ้งแห้ง ปลาเค็ม เป็นต้น ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ในปีหนึ่งไม่ต่ำกว่า 1 แสนตัน จึงถือได้ว่าจังหวัดระยองเป็นผู้จำหน่ายสัตว์น้ำอันดับต้น ๆ ของประเทศ (มงคล ยิ้มประยูร, พรรณราย ทรัพยากรประมง และเสกสรรค์ สุขโสมณ, 2539: 53)

จุดเริ่มต้นของการทำประมงในจังหวัดระยองนั้นไม่สามารถระบุได้อย่างแน่ชัด แต่จากคำบอกเล่าของคนในพื้นที่นั้นสันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มชัดเจนในช่วงที่มีกลุ่มคนจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยราว 80 ปีที่ผ่านมา โดยคุณพรศักดิ์ แย้มกลั่น นายกสมาคมประมงจังหวัดระยองคนปัจจุบัน ได้ให้ข้อมูลกับผู้ศึกษาว่า การทำประมงในจังหวัดระยองในอดีต ไม่มีการแบ่งเป็นประมงพื้นบ้าน และประมงพาณิชย์ เป็นการทำประมงเพื่อการยังชีพ ใช้เรือแจวออกไปจับสัตว์ทะเลที่อยู่ใกล้ชายฝั่ง แต่การประมงที่มีการซื้อขายกันนั้น เริ่มต้นจากเรือจับปลาหัวอ่อน และพัฒนามาเป็นเรือหลากหลายรูปแบบ ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

1. เรือใบ เป็นเรือประมงยุคเริ่มต้น เมื่อประมาณ 80 ปีที่แล้ว ขนาดไม่เกิน 6 วา มีเสากระโดง เรืออยู่ตรงกลาง ใช้ใบเรือในการควบคุมทิศทาง โดยจะออกไปไม่ไกลมากอยู่ในพื้นที่บริเวณ ชายฝั่ง และจะไม่มีการออกไปค้างคืน เมื่อได้ปลาในปริมาณที่ต้องการแล้วก็เดินทางกลับ
2. เรือลากจูง เป็นเรือไม้ที่ไม่มีใบเรือ และไม่มีเครื่องยนต์ แต่จะใช้เรือเครื่องยนต์ขนาดเล็กในการลากจูงเรือ สามารถบรรทุกคนงานได้ประมาณ 15 คน เริ่มเป็นที่แพร่หลายเมื่อประมาณ 60 ปีที่ผ่านมา
3. เรือยนต์ หลังจากเป็นเรือลากจูงได้ประมาณ 5-6 ปี ก็มีการพัฒนาเรือที่ติดเครื่องยนต์ขึ้นมา เพื่อให้สามารถเดินทางออกไปได้ไกลขึ้น และจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น ซึ่งเรือยนต์นั้นเป็นที่นิยมมาจนถึงปัจจุบัน แต่จะมีการปรับเปลี่ยนเครื่องยนต์ให้กำลังสูงขึ้น

รูปที่ 1 เรือใบในทะเลระยอง
ที่มา: เอนก นาวิกมูล (2561): 208.

จากพัฒนาการของประมงในพื้นที่ระยองดังที่กล่าวมา ทำให้รูปแบบการประมงมีลักษณะรูปแบบเป็นประมงพาณิชย์มากขึ้น กล่าวคือ การทำประมงมักจะใช้เรือที่มีขนาดใหญ่ในพื้นที่น่านน้ำต่างประเทศ เช่น กัมพูชา มาเลเซีย และอินโดนีเซีย อีกทั้งยังมีรูปแบบการประมงที่จับสัตว์น้ำคราวละมาก ๆ โดยใช้เครื่องมือที่มีเทคโนโลยีสูงเข้ามาช่วยในการทำงาน เช่น การใช้โซนาร์ สำหรับตรวจหาวัตถุใต้น้ำ โดยการใช้โซนาร์นั้นสามารถจับปลาและสัตว์น้ำได้มากถึง 20 ตัน เครื่องมือทันสมัยประเภทต่าง ๆ จึงกลายเป็นที่นิยมในกลุ่มชาวประมง เนื่องจากมีหน้าที่ในการหาฝูงปลาได้อย่างแม่นยำมากขึ้น (ไชยรัตน์ เอื้อตระกูล. สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2562)

แพปลา กลุ่มธุรกิจประมงแห่งเมืองระยอง

ธุรกิจแพปลาถือเป็นกลุ่มธุรกิจที่สำคัญของประมงในพื้นที่อำเภอเมืองระยอง และอำเภอแกลง จังหวัดระยอง เนื่องจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่จังหวัดระยองที่ติดอยู่บริเวณปากคลอง และชายฝั่งทะเล ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่มักประกอบอาชีพประมงพาณิชย์เป็นหลัก โดยบ้านแทบทุกหลังที่มีพื้นที่ติดริมน้ำจะทำเป็นแพปลา และมีการซื้อขายกันในบริเวณนี้เพื่อเป็นพื้นที่ในการขนถ่ายสินค้าทางทะเล

จากการลงศึกษาและสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับธุรกิจประมงแพปลาในพื้นที่จังหวัดระยองพบว่าแพปลาที่เป็นแพลาดั้งเดิมและยังคงดำเนินธุรกิจมาจนกระทั่งปัจจุบัน คือ แพปลาพรวาริ ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองระยอง และแพปลาพรสมจิตร ในเขตพื้นที่อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

“พรวาริ” แพลาดั้งเดิมแห่งบ้านปากคลอง จังหวัดระยอง

แพปลาพรวาริ คือ คำที่ใช้เรียกสถานที่ในการประกอบกิจกรรมของธุรกิจประมงพาณิชย์ โดยมีลักษณะเป็นสถานที่เปิดโล่งมีหลังคาคลุม ใช้เป็นสถานที่ในการขนถ่ายอาหารทะเลจากเรือสู่ผู้รับซื้อ โดยจะมีกิจกรรมการคัดแยกปลา และการประมูลสินค้า โดยแพปลาบริเวณปากน้ำระยองนั้น ส่วนมากเป็นกิจการเก่าแก่ที่ดำเนินการมาหลายรุ่น อายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป โดยพัฒนาจากการทำเรือประมงขนาดเล็ก มาจนเป็นเรือประมงพาณิชย์ดังเช่นในปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์เจ้าของธุรกิจประมงแพปลาพรวารี แพปลา “พรวารี” นับเป็นกลุ่มธุรกิจหนึ่งที่กำลังดำเนินการมาอย่างยาวนานถึงสามรุ่น ในยุคแรกเริ่มคุณปู่ของคุณภาวิดา รัตนพรวารีสกุล เป็นชาวจีนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองระยองและประกอบอาชีพเป็นชาวประมง โดยใช้วิธีการทำโป๊ะอยู่กลางทะเล และเปลี่ยนเป็นการทำประมงเชิงพาณิชย์เมื่อประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา โดยการทำแพปลานั้น แต่ละบ้านจะมีเรือของตนเองและจะมาขึ้นที่แพของตนเองเท่านั้น ไม่สามารถไปขึ้นที่แพอื่นได้ นอกจากจะมีการตกลงกับเจ้าของแพถึงส่วนแบ่งที่จะได้รับ สำหรับในปัจจุบันแพปลาพรวารีจะทำเฉพาะเรืออวนดำหรืออวนซั้งเท่านั้น

การทำประมงพาณิชย์นั้นเป็นเรือที่มีขนาดใหญ่ จึงต้องใช้แรงงานจำนวนมาก เรือ 1 ลำต้องใช้คนงานประมาณ 50 คนรับหน้าที่แตกต่างกันออกไป โดยแรงงานส่วนมากในปัจจุบันเป็นชาวกัมพูชา สำหรับแพปลาพรวารีนั้นมีเรือที่อยู่ในการดูแลประมาณ 15 ลำ การออกเรือแต่ละครั้งจะใช้เวลาประมาณ 1-2 เดือน แล้วแต่ความเหมาะสม โดยสามารถเดินทางไปได้ทั่วประเทศขึ้นอยู่กับเงินทุนของเจ้าของเรือแต่ละลำ

รูปที่ 2 โปะเรือเก่าในทะเลระยอง
ที่มา: เอนก นาวิกมูล (2561): 130.

แพพรสมจิต ธุรกิจประมงในปากน้ำประแส

ผู้ศึกษาได้รับการบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับแพปลาพรสมจิต จากเจ้าหน้าที่ประจำแพปลาแห่งนี้ แพปลาแห่งนี้ก่อตั้งมาตั้งแต่ก่อนปีพ.ศ. 2535 เป็นแพสำหรับรับขึ้นปลาและซ่อมเรือ เรือทุกลำที่มาขึ้นที่แพแห่งนี้ต้องใช้ชื่อเดียวกับแพ คนที่นำเรือมาขึ้นสามารถกู้ยืมเงินเพื่อเป็นทุนในการออกเรือได้ เมื่อได้ของมาแต่ละรอบจะทยอยหักจากเงินต้นไปเรื่อย ๆ เช่น ยืมเงินมาทั้งสิ้น 5,000,000 บาท ขายปลาได้เท่าใดก็หักออกไปเรื่อย ๆ ระหว่างนี้สามารถยืมเงินเพิ่มได้ เมื่อใช้หนี้จนหมดแล้ว สามารถเปลี่ยนเรือกลับไปเป็นชื่อของตนเองได้ โดยแพปลาแต่ละแห่งจะมีกฎเกณฑ์ที่แตกต่างกัน บางที่รับขึ้นปลาและจ่ายเงินเพียงอย่างเดียว แต่ที่แพพรสมจิตรับทำหมดทุกอย่างทั้งรับขึ้นปลา ให้กู้ยืมเงินลงทุนเพื่อออกเรือ สามารถทำเอกสารเรือหรือเอกสารประมงให้ลูกค้า (ผู้ให้นำเรือมาขึ้นที่แพพรสมจิต) ได้ รวมถึงสามารถจัดการเตรียมสิ่งของก่อนออกเรือให้ด้วย อาทิ สิ่งน้ำแข็ง เสบียงอาหาร ส่วนค่าใช้จ่ายต่าง ๆ จะถูกบันทึกในบัญชี หรือบางคนสามารถขอเป็นเงินสด และไปจัดการหาซื้อของเองก็ได้ ส่วนการชำระหนี้จะมีการหักเงินจากการขายปลาเมื่อกลับเข้าฝั่ง เช่น ลูกค้าเข้าฝั่งได้ปลา 10,000 - 20,000 กิโลกรัม ขายได้เป็นเงิน 300,000 - 400,000 บาท ทางแพจะนำยอดเงินส่วนนี้มาใส่ในบัญชี เพื่อหักลบกับหนี้ที่ยืมไป แต่ถ้าลูกค้าหรือไต้เรือต้องการเบิกเงินที่ขายได้ทางแพก็จะเบิกเงินให้ และจะเพิ่มในบัญชีรายรับ - รายจ่ายว่าขายได้เท่าใด หักไปเท่าใด และขอเบิกไปเท่าใด ส่วนการซ่อมเรือที่แพ ทางแพจะเป็นผู้จ่ายค่าซ่อม

บำรุงให้ลูกค้า จากนั้นจะนำค่าใช้จ่ายไปลงในบัญชีเพื่อรอหักค่าใช้จ่ายหลังขายปลาเช่นกัน (อนุสรณ์ ชัยชล. สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2564)

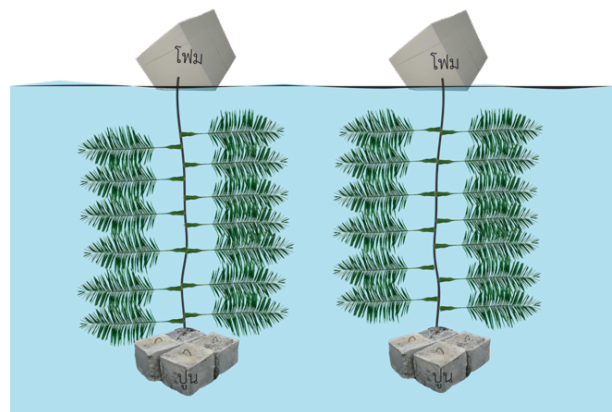
เรืออวนซั้ง เรืออวนล้อม ภูมิปัญญาในประมงพาณิชย์

เรืออวนซั้ง คือคำที่คนในพื้นที่ใช้เรียกเรือประมงขนาดใหญ่ที่ใช้วิธีการทิ้งซั้งลงไปในทะเล เพื่อให้ปลาเข้ามาตอม เรือใหญ่ 1 ลำจะมีเรือเล็ก 3 ลำคอยประกบไปเฝ้าซั้งที่ถูกทิ้งไว้ ซึ่งตำแหน่งที่ทิ้งซั้ง ได้กั้งจะสามารถดูได้จากโซนาร์ที่มีประจำในเรือแต่ละลำ โซนาร์จะทำหน้าที่ในการรับคลื่นสัญญาณ โดยฉายภาพมายังจอที่อยู่บนเรือ เมื่อสังเกตเห็นว่าในบริเวณใดที่มีฝูงปลาได้กั้งจะออกคำสั่งให้กับคนงานประจำเรือเล็กแต่ละลำนำซั้งไปปล่อย โดยซั้งที่ว่าก็คือทางมะพร้าวที่นำมามัดรวมกัน คุณภาวิดาได้บอกกับนักศึกษาว่า ปลาจะเข้ามาหลบอยู่ในซั้งเหล่านี้เพื่อหลบแดด ในการออกเรือแต่ละครั้งจะทิ้งซั้งด้วยกันประมาณ 100 ตัน หลังจากปล่อยซั้งลงไปแล้วเรือเล็กที่อยู่เฝ้าซั้งจะคอยปั่นไฟเพื่อช่วยล่อปลาอีกทางหนึ่ง ซึ่งในเรือเล็กจะมีจอเรดาร์ไว้คอยสังเกตการณ์เช่นกัน เมื่อเห็นว่าซั้งที่เรือของตนเฝ้าไว้เริ่มมีปลามาตอมจำนวนมาก ก็จะแจ้งไปยังได้กั้งที่คุมเรือลำใหญ่ให้ลงอวน จากนั้นจะใช้กว๊านหรือรอกมอเตอร์เพื่อสาวอวนขึ้นจากน้ำ โดยอวนที่ใช้จะเป็นอวนดำ ทำจากไนลอนจึงมีความแข็งแรงทนทาน ซึ่งกรรมวิธีทั้งหมดที่เกิดขึ้นนั้นจะทำการตอนกลางคืน โดยปลาที่จับจะมีทั้ง ปลาโอ ปลาทุ่นำ ปลาสันเขี้ยว ปลาโมง ปลาเก้ง เรียกรวมนกันว่า “ปลาเบญจพรรณ” มีกั้งและปูบ้าง แต่โดยหลัก ๆ แล้วจะเน้นไปที่ปลา เมื่อนำขึ้นมาก็จะมีแม่ค้ามารับ และมีส่วนจะส่งเข้าโรงงานปลากระป๋อง ระยะเวลาในการออกเรือครั้งหนึ่งไม่ต่ำกว่า 1 อาทิตย์ และต้องได้ปริมาณปลาตั้งแต่ 10,000 กิโลกรัมขึ้นไป เพื่อให้คุ้มกับเงินลงทุน แต่บางครั้งก็เกิดเหตุสุดวิสัย เช่น เจอลมพายุรุนแรง เสี่ยงอาหารหมด หรือจับปลาได้ในปริมาณน้อย ก็จำเป็นต้องจะต้องกลับเข้าฝั่งก่อนเพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย (ภาวิดา รัตนพวาริสกุล. สัมภาษณ์, 30 กรกฎาคม 2564)

องค์ประกอบของซั้ง 1 ตันจะประกอบไปด้วย

1. โฟมที่จะลอยอยู่เหนือผิวน้ำ เพื่อเป็นตัวดึงดูดให้ซั้งตั้งตรง ในอดีตจะใช้เป็นไม้ไผ่แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นโฟมเนื่องจากหาได้ง่ายกว่า
2. คอนกรีตที่หล่อเป็นก้อนเพื่อถ่วงน้ำหนักด้านล่าง
3. ทางมะพร้าว จำนวนทางมะพร้าวจะขึ้นอยู่กับความยาวของซั้ง โดยซั้ง 1 ตันจะมีทางมะพร้าวประมาณ 30 – 40 ทาง

เมื่อทิ้งซั้งลงไปในน้ำแล้ว ทางมะพร้าวจะแผ่อยู่ในน้ำ ทำหน้าที่คล้ายกับร่มบังแดด ปลาจึงชอบที่จะเข้ามาอยู่ในซั้ง

รูปที่ 3 ทางมะพร้าวหรือซั้งอุปกรณ์ที่ใช้ในการล่อปลา รูปที่ 4 รูปจำลองลักษณะของซั้งเมื่ออยู่ใต้ทะเล

อวนล้อมติดปลา คือ การนำอวนล้อมรอบฝูงปลาและสาวอวนขึ้นโดยวิธีการหาตำแหน่งปลาโดยก่อนหน้าที่จะมีเครื่องมือทันสมัยเช่นในปัจจุบัน ชาวประมงมักใช้วิธีการฟังเสียงปลา ซึ่งเป็นวิธีการจับปลาของที่ได้รับการรู้มาจากชาวประมงในจังหวัดสงขลาที่อพยพเข้ามาทำงานในพื้นที่จังหวัดระยอง โดยชาวระยองเรียกคนที่สามารถฟังเสียงปลาได้ว่า “กาน้ำ” ในการจับปลาแต่ละครั้งคนที่เป็นกาน้ำจะมีเรือลำเล็ก ๆ ของตนเองที่เดินทางล่วงหน้าไปก่อน เมื่อสังเกตเห็นว่าบริเวณใดน้ำขุ่นหรือน้ำแดงขึ้นมาจะดำลงไปประมาณ 1 เมตร เพื่อฟังเสียงปลา แล้วจะได้ยินเสียงปลาที่แตกต่างกัน เช่น ปลากระดี่จะร้องเสียงใหญ่ ปลาขนาดเล็กเสียงจะเล็ก เมื่อมั่นใจว่าในบริเวณนั้นมีฝูงปลาจะส่งสัญญาณไปที่เรืออวนให้วางอวนล้อมปลา (ประสาธ นีนไชย. สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2562)

เครื่องมือการทำประมงที่กล่าวมาถือเป็นภูมิปัญญาสำคัญของกลุ่มธุรกิจประมงพาณิชย์ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น เมื่อครั้งยังทำประมงพื้นบ้านก่อนขยายธุรกิจต่อมาเป็นอุตสาหกรรม โดยในอดีตการใช้เครื่องมือทั้ง 2 นับเป็นเครื่องมือสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวประมงที่ผูกพันกับสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ทั้งนี้เนื่องจากการทำอวนทั้ง 2 ชนิดเป็นอวนตาใหญ่ที่เลือกจับปลาหรือสัตว์น้ำที่มีขนาดที่ไม่เล็กจนทำลายระบบนิเวศในพื้นที่ และในปัจจุบันยังพบว่าประมงพาณิชย์ยังคงมีการใช้เครื่องมือดังกล่าวในการจับสัตว์น้ำ อีกทั้งมีการรณรงค์ผ่านหน่วยงานประมงในพื้นที่ให้ใช้เครื่องมือดังกล่าวเพื่อสร้างความรับผิดชอบต่อความยั่งยืนในทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอีกด้วย

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ากลุ่มธุรกิจประมงพาณิชย์ในพื้นที่ยังคงใช้เรืออวนซั้ง และเรืออวนล้อม แต่เนื่องจากผลกระทบจากกฎหมายประมงที่จำกัดเครื่องมือประมงให้ใช้เครื่องมือชนิดเดียวตามที่ขึ้นทะเบียนเรือ ส่งผลให้กลุ่มธุรกิจประมงพาณิชย์มีรายได้ไม่คุ้มกับทุนที่ลงแรงไป ทำให้ธุรกิจขาดทุน กลุ่มธุรกิจส่วนหนึ่งจึงล้มเลิกกิจการไปในที่สุด และส่งผลถึงผู้ประกอบการรายย่อย เช่น กลุ่มชาวบ้านที่ทำหรือซ่อมอวนเรือ กลุ่มชาวบ้านที่แปรรูปอาหารทะเลเพื่อขาย กลุ่มร้านอาหาร เป็นต้น

ระบบการจัดการธุรกิจประมงในพื้นที่ระยอง

ในปัจจุบันการทำประมงของไทย จำเป็นต้องปฏิบัติตามพระราชกำหนดการทำประมงพ.ศ. 2558 ซึ่งมีวัตถุประสงค์จัดระเบียบการทำประมงในประเทศไทยและน่านน้ำทั่วไป เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการทำประมงผิดกฎหมาย และรักษาทรัพยากรสัตว์น้ำ เพื่อให้เป็นแหล่งอาหารที่ยั่งยืน โดยมุ่งหวังที่จะให้การทำประมงของไทยมีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในระดับสากล และคุ้มครองสวัสดิภาพของแรงงานซึ่งส่วนมากเป็นแรงงานต่างชาติดังกล่าว

การแบ่งลักษณะการทำประมงตามพระราชกำหนดการทำประมงพ.ศ. 2558 แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประมงพาณิชย์ และประมงพื้นบ้าน เพื่อรองรับการออกข้อบังคับหรือกฎหมายต่าง ๆ ตามลักษณะการทำประมงที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตามธุรกิจประมงในการศึกษาค้นครั้งนี้พบว่าอยู่ในกลุ่มประมงประเภทพาณิชย์ ซึ่งคือการทำประมงโดยใช้เรือที่มีขนาดตั้งแต่ 10 ตันกรอส ขึ้นไป การทำประมงประเภทนี้เป็นการจับสัตว์น้ำเพื่อให้ได้คราวละมาก ๆ ในการออกเรือแต่ละครั้งจะใช้แรงงานบนเรือประมาณ 30 - 50 คน ออกไปครั้งละหลายวันหรือเป็นเดือน และมักจะออกไปไกลเกินกว่าบริเวณจังหวัดระยอง เช่น เพชรบุรี สงขลา บัตตานี เป็นต้น ก่อนที่จะมีการกำหนดห้ามเรือประมงออกหากินนอกน่านน้ำไทย เรือประมงประเภทนี้มักออกไปจับปลาในน่านน้ำต่างประเทศ เช่น กัมพูชา มาเลเซีย และอินโดนีเซีย เป็นต้น

อดีตได้กั้งเรือที่เคยออกเรือไปจับปลาในน่านน้ำต่างประเทศ ทั้งมาเลเซีย อินโดนีเซีย และพม่าแล้วให้ฟังว่า การออกไปจับปลานอกเขตน่านน้ำประเทศไทยนั้นต้องมีการทำเอกสารเพื่อขออนุญาตประเทศที่จะเข้าไปจับ และต้องมีการตกลงผลตอบแทนว่าจะจ่ายให้กับประเทศนั้น ๆ เช่น รายเดือน เบอร์เซนต์ หรือปริมาณ

ปลา ซึ่งในขณะนั้นเมื่อประมาณปีพ.ศ. 2530 คุณทองคำเลือกจ่ายเป็นรายเดือนให้กับประเทศอินโดนีเซีย และมาเลเซีย เดือนละ 50,000 บาท เมื่อทำใบขออนุญาตเรียบร้อยแล้วจะสามารถจับปลาอยู่ในประเทศนั้น ๆ ได้ เป็นระยะเวลาประมาณ 1 ปี โดยมีข้อบังคับคือ ห้ามจับปลาเกินเขตที่กำหนดไว้ หากฝ่าฝืนจะมีการปรับเงิน ระหว่างออกเรือกลางทะเล หากมีปลารายจำนวนมากแล้ว แต่ยังไม่ต้องการเข้าฝั่ง ได้กึ่งจะเรียก “เรือทัวร์” ให้มารับ ปลาจากเรือไปขึ้นฝั่ง (ทองคำ คณะพล. สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2564)

โดยเรือจะรับปลามาบรรจุใส่ถังสีฟ้า และเขียนชื่อเรือที่ฝากปลาไว้บนถัง คิดค่าฝากปลาถังละ 180 บาท แต่ครั้งคุณสำเนาจะฝากปลากลับมาเที่ยวละไม่ต่ำกว่า 200 ใบ คิดเป็นน้ำหนักราว 20 ตัน โดยเขาจะฝากปลามากับเรือทัวร์ทุก ๆ 10 วัน หลังจากทีเรือทัวร์นำปลามาขายให้กับแพปลาที่ไทยแล้ว ทางแพจะจดบัญชี เอาไว้ให้ว่าได้ปลามาจำนวนเท่าใด ขายได้เท่าใด และนำรายได้มาหักกับค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น ค่าน้ำแข็ง และค่าน้ำจืดที่เรือประมงซื้อไปจากเรือทัวร์ หลังจากนั้นจึงรายงานผ่านวิทยุสื่อสารให้เจ้าของเรือทราบ เมื่อเข้าฝั่งจึงจะได้รับเงิน

“...ช่วงที่ออกไปนาน ๆ หลายเดือน บางทีกลับมาได้เงินหลายล้าน แต่เงินที่ได้มาก็ต้องเอามาแบ่งเป็นค่าเงินเดือน คนเรือ ถ้าขายได้มากก็ต้องแบ่งเปอร์เซ็นต์ หรือให้เพิ่มเป็นเบี้ยขยัน กับต้องแบ่งไว้ขึ้นคานอย่างน้อยก็ 700,000 บาท หลังจากหักค่าใช้จ่ายทั้งหมดถึงจะเป็นรายได้ของได้กึ่ง...” (สำเนา สอนสำราญ. สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2563)

จากการที่ออกเรือไปไกลเกินกว่าทะเลระยอง ทรัพยากรที่ได้จึงเป็นสัตว์น้ำจากหลากหลายพื้นที่ โดยส่วนมากแล้วเป็นปลาหูฉลาม ปลาโอ ปลาเบญจพรรณ (ปลาหลายชนิดรวมกัน) ปลาไก่ (ปลาดูเล็กหลายชนิด ส่วนมากนำไปทำเป็นอาหารสัตว์) ซึ่งการทำประมงพาณิชย์ ในการออกเรือแต่ละครั้งต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก ส่งผลให้ต้องออกเรือเป็นระยะเวลานานเพื่อให้คุ้มกับการลงทุน

การทำประมงถือเป็นอาชีพที่ต้องใช้ปริมาณแรงงานจำนวนมาก ดังนั้นแล้วคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ จังหวัดระยองจึงไม่ใช่เพียงคนในพื้นที่เท่านั้น แต่ยังมียุทธคนจากภายนอก ในอดีตประมาณปีพ.ศ. 2530 คนงานเรือประมงแถบพื้นที่ระยอง ส่วนใหญ่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนแรงงานข้ามชาติจากกัมพูชา เริ่มเข้ามาเมื่อปีพ.ศ. 2538 ในช่วงนั้นการจ้างคนงานประมงต้องมีการสมัครล่วงหน้า 2 เดือน โดยจะเป็นการชักชวนกันในกลุ่มพรรคพวก บางคนเมื่อได้เงินดี ก็ส่งข่าวกลับไปทางบ้านให้ชักชวนคนจากที่บ้านมาทำงานที่นี่

ในช่วงพ.ศ. 2530 การคิดค่าแรงจะนำกำไรที่ได้หลังจากหักค่าใช้จ่าย เช่น ค่าน้ำมัน ค่าน้ำแข็ง ค่าอาหาร ในแต่ละเที่ยวมาแบ่งเป็นเปอร์เซ็นต์ แล้วแต่เจ้าของเรือหรือเจ้าของคนกำหนด ซึ่งได้กึ่งส่วนใหญ่ที่ผู้ศึกษาได้ไปพูดคุยนั้นมองว่า การให้ค่าแรงในลักษณะนี้ทำให้คนงานขยันมากขึ้น เนื่องจากหากได้ของจำนวนมาก รายได้ก็จะมากขึ้นตามไปด้วย แต่ในปัจจุบันหลังจากที่มีการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองสวัสดิภาพแรงงาน การจ่ายค่าแรงจึงต้องเปลี่ยนไปโดยให้คนงานมีรายได้ตามตำแหน่งหน้าที่ในเรือเป็นรายเดือน ส่งผลให้แรงงานไม่จำเป็นต้องหาปลาให้ได้มาก เนื่องจากได้เงินเดือนที่มีอัตราค่าจ้างแน่นอนอยู่แล้ว

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าธุรกิจแพปลา ภูมิปัญญาของเรือประมงพาณิชย์ และธุรกิจประมงในพื้นที่จังหวัดระยองนั้นเคยรุ่งเรืองอย่างมากในช่วงปลายทศวรรษที่ 2500 ดังจะเห็นได้จากการเติบโตทางธุรกิจประมงที่สะท้อนผ่านจำนวนเรือประมง เงินตราที่มาจากการค้าขาย ชีวิตที่เต็มไปด้วยข้าวของเครื่องใช้ เครื่องอำนวยความสะดวก ความก้าวหน้าดังกล่าวได้ส่งผลให้รูปแบบวิถีชีวิตของชาวประมงกลายเป็นอัตลักษณ์สำคัญของความเป็นเมืองประมงในจังหวัดระยอง

อย่างไรก็ตามภายหลังจากทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา จากการเติบโตและแข่งขันของธุรกิจประมง ส่งผลกระทบโดยตรงต่อทรัพยากรสัตว์ทะเลบริเวณชุมชน ทำให้บรรดาผู้ประกอบการประมงพาณิชย์ต่างต้องเผชิญ

ปัญหาจากต้นทุนที่สูงขึ้น เพราะจำเป็นต้องออกไปจับสัตว์ทะเลไกลกว่าเดิมมากขึ้น เมื่อสัตว์ทะเลที่จับได้มีจำนวนน้อยลง รายได้ของชาวประมงก็ลดลงตามไปด้วย รวมถึงกฎหมายประมงพาณิชย์ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบการทำมาหากินของชาวประมงพาณิชย์ในพื้นที่จังหวัดระยองเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากไม่สามารถออกไปไกลกว่าน่านน้ำในประเทศไทยได้หากไม่ได้รับการอนุญาต หรือแม้แต่เครื่องมือประมงที่ถูกจำกัดประเภทย่อย

ข้อกำหนด ข้อบังคับ และผลกระทบต่อธุรกิจประมงในปัจจุบัน

กฎหมายประมงในปีพ.ศ. 2558 หรือพระราชกำหนดประมง 2558 เกิดขึ้นหลังจากที่สหภาพยุโรป (EU) ได้ให้ใบเหลือง เพื่อเป็นการเตือนอย่างเป็นทางการต่อกรณีของไทยไม่มีการแก้ไขปัญหอย่างเป็นรูปธรรมในเรื่องการทำประมงผิดกฎหมายหรือ IUU Fishing ที่สอดคล้องกับหลักกฎหมายสากล ปัญหาดังกล่าวส่งผลให้รัฐไทยออกพระราชกำหนดที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมธุรกิจการประมงขึ้น โดยกฎหมายดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อการจัดระเบียบการประมงในประเทศไทยไม่ให้มีการทำประมงโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย และเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและทรัพยากรสัตว์น้ำให้ยั่งยืน เหมาะสมตามแนวทาง กฎเกณฑ์ และมาตรฐานที่เป็นที่ยอมรับนับถือในนานาประเทศ รวมทั้งป้องกันการใช้แรงงานผิดกฎหมายในภาคการประมง

สาระสำคัญของกฎหมายดังกล่าว ระบุถึงกฎเกณฑ์การทำประมง เช่น การต้องขอใบอนุญาตก่อนการทำประมงนอกน่านน้ำไทย การต้องมีผู้สังเกตการณ์ประจำอยู่ในเรือประมง การกำหนดเครื่องมือในการทำประมง ตามรายละเอียดดังนี้

โดยปัจจุบันชาวประมงที่ยังมีเรือประมงในครอบครอง เมื่อต้องการออกเรือจะต้องมีเอกสารตามที่กรมประมงกำหนด หากมีไม่ครบจะถูกปรับหรือถูกสั่งห้ามไม่ให้ออกเรือ โดยเอกสารที่ชาวประมงพาณิชย์ต้องมีได้แก่

1. สัญญาจ้างของแรงงานในเรือ
2. ใบนายท้าย
3. ใบช่างเครื่อง
4. ใบประมงพาณิชย์ (ต้องต่ออายุทุกปี)
5. ใบพนักงานวิทยุ
6. ใบติดตั้งระบบ GPS
7. ใบตรวจสอบมาตรฐานเครื่องมือ
8. ใบตรวจมาตรฐานด้านสุขอนามัย

เอกสารการออกเรือประมง

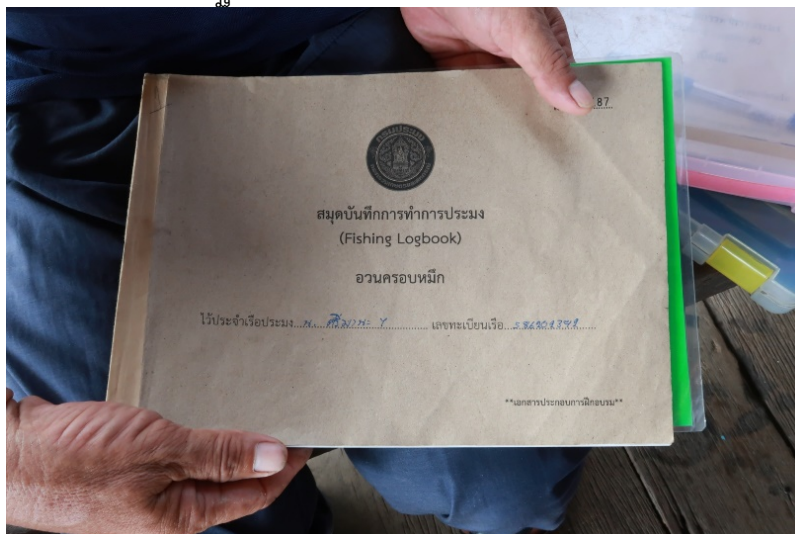
โดยก่อนออกเรือแต่ละครั้ง เจ้าหน้าที่จะลงมาตรวจในเรือด้วย หากพบว่าเรือไม่สะอาดต้องทำความสะอาดใหม่ แต่ถ้ายังไม่สะอาดอีกจะถูกสั่งห้ามออกเรือ นอกจากนี้ยังมีกฎหมายใหม่กำหนดว่า คนออกเรือทุกคนจะต้องมีหนังสือคนประจำเรือ (Seaman Book) เพื่อบันทึกประวัติการทำงานในเรือ ทุกครั้งที่ออกเรือจะต้องมีใบช่างเครื่องและใบนายท้าย เนื่องจากเรือ 1 ลำต้องใช้คนคุม 2 คน คือนายท้ายกับช่างเครื่อง หากมีเอกสารครบ แต่ไม่มีนายท้ายหรือช่างเครื่องจะถูกปรับเป็นเงิน 300,000 บาท (สำเนาฯ สอนสำราญ. สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2563)

รูปที่ 5 ตัวอย่างเอกสารเกี่ยวกับเรือประมง

นอกจากนั้นยังมีสมุดบันทึกการทำประมง (Fishing Logbook) เป็นหนังสือที่ทางกรมประมงให้ชาวประมงบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับสัตว์น้ำที่จับได้ โดยในเล่มจะให้ระบุชื่อเรือ หมายเลขทะเบียนเรือ เช่น วันที่ 29 เดือน 10 จำนวนครอบหมึก 3 ครั้ง เวลา 22.00 - 05.00 น. อยู่พิกัดทางภูมิศาสตร์ตำแหน่งใด (ละติจูด ลองจิจูด) ได้หมึกจำนวน 20 กิโลกรัม เป็นหมึกกล้วย 20 กิโลกรัม เป็นต้น

นอกจากต้องบันทึกสัตว์น้ำที่จับได้แล้วยังต้องบันทึกเวลาพักผ่อนในเรือด้วยว่าใช้เวลาพักตั้งแต่เวลากี่โมงถึงกี่โมง นายสำเนาว่า เล่าว่า สาเหตุที่ต้องให้มีการบันทึกเวลาพัก เพราะกลัวว่าถ้าเรือจะใช้งานลูกน้องหนักจนไม่ให้พักผ่อน และเพื่อใช้เป็นหลักฐานในการใช้เก็บภาษีกับชาวประมง

รูปที่ 6 สมุดบันทึกการทำประมง (Fishing Logbook)

การที่ต้องใช้เอกสารจำนวนมากในการออกเรือแต่ละครั้งนั้น ถึงแม้ว่าจำเป็นหนึ่งเพื่อเป็นการยกระดับมาตรฐานการทำประมงสู่ระดับสากล แต่กลับสร้างปัญหาอย่างมากต่อการทำงานของชาวประมง เนื่องจากก่อให้เกิดความล่าช้าในการออกเรือ ประกอบกับได้กักรือบางคนไม่สามารถอ่านหรือเขียนหนังสือได้ จึงทำให้การจดบันทึกนั้นเป็นไปได้ยากและมีขั้นตอนที่ซับซ้อน ทำให้ได้กักรือที่มีฝีมือหลายคนเลิกออกเรือและหันไปทำอาชีพอื่นแทน

ขั้นตอนการเข้า – ออกเรือประมง

ก่อนจะออกเรือแต่ละครั้งจะต้องแจ้งเจ้าหน้าที่ที่ศูนย์แจ้งเข้า-แจ้งออกให้รับทราบ (ศูนย์ PIPO) จากนั้นจะมีเจ้าหน้าที่มาตรวจเอกสารและความเรียบร้อยที่เรือประมาณ 10 คน โดยจะตรวจเช็คอุปกรณ์ ระบบ GPS คนงาน เสื้อชูชีพ ถังดับเพลิง พลุสัญญาณ และใบอนุญาตต่าง ๆ หากตรวจแล้วเอกสารไม่ครบจะไม่ให้ออกเรือ ถ้าตรวจแล้วเอกสารครบจะมีกำหนดออกเรือให้ไปไม่เกินระยะเวลาที่วัน และเมื่อกลับมาแล้ว ก่อนจะถึงฝั่งต้องโทรแจ้งเจ้าหน้าที่ว่าจะมาถึงท่าประมาณกี่โมง จากนั้นเจ้าหน้าที่จะมาตรวจความพร้อมพร้อมทั้งตรวจสอบว่าจับได้สัตว์น้ำจำนวนเท่าใด โดยจะตรวจสอบรายละเอียดสัตว์น้ำที่จับได้นั้นตรงกับสมุดบันทึกการทำประมง (Fishing Logbook) หรือไม่ หากชั่งน้ำหนักแล้วพบว่า ไม่ตรงกับความเป็นจริงเกิน 20% จะมีการปรับเงินย้อนหลัง หรืออาจโดนล๊อคเรือ คุณสำเนาวิกล่าวถึงการทำประมงในปัจจุบันให้กับผู้ศึกษาฟังว่า

“...ในแต่ละเดือนต้องเสียเงินค่าจีพีเอสเดือนละ 1,000 บาท เพื่อส่งสัญญาณให้ทางเจ้าหน้าที่รู้ว่าเรือของเราอยู่ตรงไหน ไม่เหมือนเมื่อก่อนที่ใช้แค่ดาวเทียมก็สามารถนำทางให้ถึงที่หมายได้แล้ว รู้สึกอึดอัดที่เสียเงินติดจีพีเอส แต่เรากลับไม่ได้ประโยชน์อะไรกลับมาเลย เรือประมงในแถบปากน้ำประแสเลิกไปกว่า 80% แล้ว ส่วนอีก 20% ก็ล้าลั่นผืนท่น เพราะกฎระเบียบที่บีบบังคับมากไปทำให้หลายคนสู้ไม่ไหว จนบางคนต้องปล่อยเรือจม แต่ก็ผิดกฎหมายอีกข้อหากิดขวางทางน้ำต้องเสียค่าปรับ 80,000 แต่ที่ยังทำอยู่ เพราะยังมีท่า มีเรือเป็นของตัวเองไม่ต้องเช่าใครจอดลดค่าใช้จ่ายลงได้เยอะ...” (สำเนาวิ สอนสำราญ. สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2563)

อย่างไรก็ตามจะพบว่าการทำประมงในพื้นที่ระยองชบเซาลงจากในอดีตอย่างเห็นได้ชัดด้วยเหตุปัจจัยที่หลากหลายจากด้านทรัพยากรที่ลดลง กฎระเบียบข้อบังคับการจับสัตว์น้ำ ฯลฯ ทำให้คนในพื้นที่หันไปประกอบอาชีพอื่นเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากความคิดเห็นของที่มองว่ากฎหมายประมงสร้างความไม่เป็นธรรมให้เกิดขึ้นกับการประกอบอาชีพของเขา

“...หลังจากทำประมงไม่ค่อยได้ก็ต้องปรับมาทำโฮมสเตย์ เริ่มมีมา 1-2 ปีแล้ว ที่เริ่มมาทำกันเพราะทำประมงไม่ไหว เรือเขาจอดจมกันหมด เพราะเรือโดนล๊อค เวลาจะทำอะไรต้องไปขออนุญาตเอาเรือลงจากคานเสียเงิน 5,000 บาท หลังจากใช้เรือเสร็จกลับมาเรือก็โดนล๊อคเหมือนเดิม...” (คุณกั้ง ไม่ทราบนามสกุล. สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2562)

รูปที่ 7 เรือประมงที่ห้ามออกจะถูกทาสีส้มบริเวณหน้าต่างเพื่อเป็นสัญลักษณ์ เจ้าของเรือที่ไม่สามารถนำเรือไปซ่อมแซมได้ก็ต้องปล่อยให้เรือจมไปเอง ดังเช่นเรือทางด้านซ้ายมือของภาพ

สรุป

จากบทสำรวจสถานการณ์ปัญหาผลกระทบต่อธุรกิจประมงจากกฎหมายประมง กรณีศึกษา ประมงพาณิชย์ อำเภอเมืองระยอง และอำเภอแกลง จังหวัดระยอง จะพบว่าการจัดการ ทรัพยากรด้านประมง ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันเกี่ยวโยงอยู่กับวิถีชีวิตของชุมชนที่สัมพันธ์กับถิ่นอาศัยที่ตามระบบนิเวศในท้องถิ่น แต่การเกิดขึ้นของกฎหมายประมงในปีพ.ศ. 2558 ได้ส่งผลกระทบต่อกลุ่มธุรกิจประมงโดยสรุปดังนี้

กฎหมายประมงพาณิชย์ที่เข้มงวด มีส่วนสำคัญที่ทำให้เรือประมงพาณิชย์หลายลำต้องเลิกกิจการไป ซึ่งมีทั้งที่เลิกเพราะประสบกับความยุ่งยากซับซ้อนของกฎหมายประมง และถูกบังคับให้เลิกเพราะทำผิดกฎหมายประมงพาณิชย์ เนื่องจากในการออกเรือแต่ละครั้งจะต้องมีเอกสารพื้นฐานคือ ใบอนุญาตใช้เรือ จดทะเบียนด้วยชื่อเจ้าของเรือ ใบช่างเครื่อง จดทะเบียนด้วยชื่อช่างเครื่อง ใบนายท้ายจดทะเบียนด้วยชื่อได้ก๋ง หรือแม้แต่แรงงานต่างชาติจำเป็นต้องมีใบอนุญาตทำงานบนเรือโดยเฉพาะ และสามารถทำงานได้เพียงกับเรือลำเดียวเช่นกัน กระบวนการทางเอกสารและกฎระเบียบดังกล่าวส่งผลให้กลุ่มธุรกิจประมงในพื้นที่ล้มเลิกกิจการไปในที่สุด

กลุ่มธุรกิจประมง และผู้ประกอบการอาชีพประมงพื้นบ้านน้อยลง จากปัญหาที่กล่าวไปก่อนหน้านี้ ทำให้กลุ่มธุรกิจประมงต้องหยุดกิจการลงเป็นจำนวนมาก รายได้จากอาชีพประมงลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ คนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพอื่นมากขึ้น เช่น ค้าขาย ทำงานบริษัท เข้าไปหางานทำในเมือง ไปจนถึงย้ายไปอยู่ที่อื่น ส่งผลต่อความกังวลในพื้นที่ ด้วยขั้นตอนที่ละเอียดซับซ้อนดังที่กล่าวมา ทำให้เรือหลายลำเลิกกิจการไป ส่วนเรือที่ยังทำอยู่ก็เผชิญกับปัญหาขาดแคลนแรงงาน ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มสูงขึ้น สวนทางกับรายได้ที่ลดลง

พื้นที่จับสัตว์ทะเลถูกจำกัด เนื่องจากผลกระทบจากกฎหมายประมงในการกำหนดพิสัยในการออกเรือ โดยห้ามออกไปทำประมงนอกเขตทะเลไทย เรือทุกลำต้องมีการติด GPS เพื่อระบุตำแหน่งที่ตั้ง เมื่อต้องการขึ้นฝั่งต้องทำการแจ้งว่าจะกลับขึ้นฝั่ง ในกรณีหากมีการตรวจพบการทำผิดกฎเกณฑ์อาจนำไปสู่การยึดใบทะเบียนเรือหรือยึดเรือ หรือแม้แต่ข้อกำหนดเรื่องเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำที่เฉพาะเจาะจง เครื่องมือประมงที่ใช้สามารถมีได้เพียงอย่างเดียวตามที่ระบุไว้ในเอกสาร และเครื่องมือเหล่านั้นต้องมีขนาดที่ไม่เกินไปกว่ากฎหมายกำหนด หากถูกตรวจพบว่าทำผิดจะต้องถูกยึดเครื่องมือ กฎเกณฑ์ดังกล่าวส่งผลกระทบจนทำให้ธุรกิจประมงลดน้อยลง

อย่างไรก็ตามผลกระทบดังกล่าวเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการออกพระราชกำหนดประมง ซึ่งเป็นเพียงการพิจารณาจากประเด็นเรื่องผลกระทบต่อธุรกิจประมงเพียงประเด็นเดียว แต่สำหรับกฎหมายดังกล่าวยังมีหลักการสำคัญที่พิจารณาถึงผลกระทบต่อแรงงานภาคประมงในประเด็นเรื่องการคุ้มครองสิทธิอีกด้วย ดังนั้น ในบทความนี้จึงมีข้อจำกัดในการมองบริบทภาพรวมของกฎหมายประมงเช่นเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

จากผลกระทบต่อธุรกิจประมงในพื้นที่จังหวัดระยองจึงอาจจะต้องใช้กระบวนทัศน์ (Paradigm) ในการจัดการทรัพยากรประมงที่ต้องคำนึงถึงอาจมีประเด็นเกี่ยวเนื่องด้วยกัน 3 ประการ ได้แก่กระบวนทัศน์ทางการอนุรักษ์ทรัพยากร สังคม และเศรษฐกิจ การจัดการทรัพยากรโดยการจัดการทรัพยากรประมงพื้นบ้านจะต้องตั้งอยู่บนฐานที่จะต้องผสมผสานและรักษาสมดุลของทั้ง 3 กระบวนทัศน์ดังนี้

1. กระบวนทัศน์ทางการอนุรักษ์ กระบวนทัศน์นี้จะเน้นไปที่ความยั่งยืนการนำเอาทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ ซึ่งการนำเอาภูมิปัญญาของประมงดั้งเดิม เช่น การทำอวนซั้ง หรืออวนล้อมมาใช้ในปัจจุบันอาจเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการจัดการการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนของชุมชน
2. กระบวนทัศน์ทางเศรษฐกิจ เป้าหมายคือผลตอบแทนสูงสุดที่จะได้จากการลงทุนโดยคำนึงถึงต้นทุน รายได้ และผลกำไรจากการทำประมง แต่อย่างไรก็ตามก็ควรนำกระบวนทัศน์ทางการอนุรักษ์ทรัพยากรมาร่วมในการวางนโยบายในการจัดการร่วมกับกระบวนทัศน์นี้ ดังนั้นการทำรายได้จึงควรอยู่บนฐานของการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลด้วยนั่นเอง
3. กระบวนทัศน์ทางสังคม ทรัพยากรมนุษย์จะเป็นหลักในกระบวนทัศน์นี้ ชาวประมงเป็นมากกว่าองค์ประกอบหนึ่งของแรงงานประมง แต่เป็นองค์ประกอบหลักในชุมชนดังนั้นการอนุรักษ์วิถีชีวิตของชาวประมงในชุมชน หรือการสร้างเครือข่ายกลุ่มธุรกิจประมงให้เข้มแข็งจะเป็นการกระตุ้นให้กลุ่มชาวประมงเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น

การนำเอากระบวนทัศน์ทั้ง 3 มาร่วมจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในภาคธุรกิจประมงของพื้นที่จังหวัดระยองจึงอาจจะเป็นตัวเลือกที่นำมาช่วยแก้ปัญหาในสถานการณ์ที่จะทำให้ธุรกิจประมง ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมที่สำคัญของจังหวัดระยองไม่สูญหายไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องมานุษยวิทยานิวเวส: พลวัตในการจัดการทรัพยากรด้านการประมงพื้นบ้านและการปรับตัวของระบบเศรษฐกิจในชุมชนประมงชายฝั่งทะเลตะวันออก กรณีศึกษาภาคตะวันออกตอนล่าง ติดชายทะเลจังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด

บรรณานุกรม

มงคล ยิ้มประยูร, พรรณราย ทรัพย์ะประภา และเสกพจน์ สุภาโสภณ. (2539). ระยองเมืองทองของไทย.

กรุงเทพฯ: อินเตอร์เทคพริ้นติ้ง.

วิริยะ คล้ายแดง. (2558). การประมงที่ผิดกฎหมาย จากวิกฤตสู่การปฏิรูปประเทศ. สืบค้นเมื่อ 27 ธันวาคม

2565. จาก https://www4.fisheries.go.th/local/file_document/20170301102159_file.pdf

เอนก นาวิกมูล. (2561). สมุดภาพเมืองระยอง. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ต้นฉบับ.

สัมภาษณ์

กั้ง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2562.

ไชยรัตน์ เอื้อตระกูล, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2562.

- ทองคำ คณะพล, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2564.
- ภาวิดา รัตนพรวารีสกุล, สัมภาษณ์, 30 กรกฎาคม 2564.
- พรศักดิ์ แยมกลีน, สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2564.
- ประสาธ เนินไชย, สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2562.
- ลำเนาวิ สอนสำราญ, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2563.
- อนุสรณ์ ชัยชล, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2564.
- อนุพงษ์ ชัยศิริสกุลวงศ์, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2563.